

Julija Loci-Barković
SECESIJA I RIJEČKE VILE
(prilog istraživanju povijesti stambene arhitekture u
Rijeci s početka 20. stoljeća)

mr. Julija Loci-Barković, Pedagoški fakultet, Rijeka, prethodno priopćenje, Ur.: 6. siječnja 1993.

UDK: 728.3:7.036'189'

Privatna inicijativa koja sudjeluje u narudžbama projekata jednog dijela stambene arhitekture grada Rijeke s početka 20. stoljeća, tipologije reprezentativnih vila, angažira većinom domaće autore. Vile i male palače građene na povišenim područjima grada (Belveder, Škurinje, Rujevica, Kozala) projektiraju riječki inženjeri školovani na politehničkim fakultetima u glavnim centrima Austro-Ugarske Monarhije. Stoga su afirmirani i izuzetno produktivni riječki projektanti E. Ambrosini, V. Celligoi, G. Farcas, F. Mattiassi i G. Rubinich pod dominantnim utjecajem bečke i peštanske arhitektonske škole. Iz bogatog vokabulara secesije koriste prepoznatljive elemente u ponekim uspješnijim pokušajima prilagođavanja arhitekturi mediteranskog podneblja. U cjelini je na primjerima projekata riječkih inženjera ipak najočitiiji duhovni obol "mitteleuropske" arhitekture početka 20. stoljeća, čiji je, de facto, sastavni dio i riječko graditeljstvo.

Stambena arhitektura u Rijeci s početka 20. stoljeća iscrpljuje u većini primjera područje graditeljstva po narudžbi i u privatne svrhe. Osim najčešćih slučajeva kuća za iznajmljivanje namijenjenih korištenju visokom, srednjem i građanstvu niske platežne moći, ne može se zaobići prisutnost reprezentativne tipologije vila, malih palača i obiteljskih kuća u gradu i okolici. Privatni naručitelji, dakle, mali i veliki industrijalci, poduzetnici, udruženja građana te sami inženjeri i arhitekti stvorili su socijalnu podlogu na kojoj se izgradilo odobravanje secesije kao novog stila u arhitekturi onog vremena.¹ Kako se ovaj fenomen pojavljuje u mjestima i područjima koja su industrijski razvijenija i gdje već postoji jedan sloj mlade i

¹ E. Bairati e D. Riva, *Il liberty In Italia*, Laterza e Figli, Bari 1985, 15.

otvorene građanske klase, on je emblematičan i za Rijeku s obzirom na njene društveno-gospodarske prilike u to doba.

Od 1870. godine dolazi do naglog razvoja Rijeke, a kako su industrijska i lučka postrojenja obuhvatila pretežni dio obalnog teritorija grada, time je bila uvjetovana i specifičnost urbanističkog planiranja. Stambena se izgradnja u zatvorenim serijama predviđa većinom od Ulice Zagrad (Via del Pomerio)² prema brijegu, a na tom području traže se i pogodni tereni za individualnu izgradnju. Iako bi se moglo očekivati da Rijeka kao primorski grad ima uz more rezervirane terene namijenjene izgradnji reprezentativnih tipologija malih palača i vila, takvo prirodno i logično razmišljanje moralo je biti izuzeto s obzirom na veoma suženi slobodni priobalni potez. Na gradskim je planerima, dakle, bio izbor i predstavljanje panorame nove industrijske, a ne turističke Rijeke.

Već 1900. godine, prije publikacije Regulacijskog plana ing. Paola Grassija,³ poduzeće Corossacz obnovilo je svoju molbu za podizanje vile koja je trebala inaugurirati izgradnju na području iza Guvernerove palače i Pomeria.⁴ Ovaj se podatak svojevremeno komentirao ovako: "Od momenta kada se Rijeka ne može više razvijati u nizini uz more, prirodno je da se širi na obližnjim brdima. Slično je i s Genovom. Iskustvo pokazuje da mnogi teže stanovanju na uzvisini zbog higijene, zraka i pogleda."⁵ Opravdanje i logičnost jednostavno se nametalo ovim kompromisnim rješenjem.

O stručnom planiranju individualne izgradnje u Rijeci saznajemo, znači, i iz vrlo ilustrativnog Grassijeva Regulacijskog plana.⁶ Posebno napominjemo njegovo razlaganje o formiranju panoramskih ulica na veoma nepovoljnim terenima, gdje oblikovanje cestovnog tijela zahtjeva duboka iskapanja i visoke potporne zidove. Na takvim se mjestima planira samo jedan široki pločnik okrunjen eventualno redom drveća, dok se na terenima ispod ulice predviđa izgradnja izoliranih kuća i vila.⁷ Nadalje se navodi koja bi ulica konkretno mogla zadovoljiti tu funkciju. Radi se o kružnoj ulici na brdu Calvaria koja postavlja u direktnu komunikaciju centar s gornjim dijelom grada i najkraći je put između kvarta Fiumara i Kozale s obzirom na blizinu i široko protezanje Parka nadvojvode Josipa (danas Park Vladimira Nazora). Teškoće terena bile su poznate, ali njihovo savladavanje dalo je priliku da se oblikuje jedna živahna i privlačna ulica. Ing. Grassi kaže da će "ona biti panoramska ulica u pravom smislu riječi. Beskrajna slika koja se odavde pruža uključujući Trsat s podno Sušakom, ušćem Rječine i gradom s njegovim lijepim zaljevom, ostat će u sjećanju stranaca i bit će za građane jedno potvrđivanje više u vrednovanju i uživanju u slikovitoj poziciji grada i okolice."⁸

Na ponekim terenima za izgradnju smještenim na vrhovima brda, posebno Belvedera i Rujevice, daje se, također, prednost gradnji kuća u tipu vila ili izoliranih kuća (prizemlje plus jedan do dva kata), ili pak u zatvorenim redovima zbog zaštite od dominirajućeg vjetrova. Ako bi se izgradnjom poštivao smjer brda, potcrtalo bi se i amfiteatralno kretanje grada.⁹ U ovim odlomcima koji svjedoče o planiranju individualne izgradnje

² Dio današnje Ulice žrtava fašizma, od spoja s Ulicom F. L. Guardia do sjecišta s Ulicom F. Supila.

³ Paolo Grassi rođen je kraj Kopra. Završio je Politehnički fakultet u Grazu. Godine 1900. spominje se kao inženjer s adresom u Via del Ponte u Rijeci (Guida generale di Fiume, Libreria editrice M. Polonio Balbi, Fiume 1900, 112).

⁴ La regolazione del primo tratto della Via del Belvedere, La Bilancia, Anno 33, Fiume 13. VII. 1900, N. 157, 2.

⁵ Isto, 2.

⁶ P. Grassi, Relazione intorno al progetto di regolazione ed ampliamento della città di Fiume, Stabilimento tipografico di E. Mohovich, Fiume 1904.

⁷ P. Grassi, nav. djelo, 16.

⁸ Isto, 16.

neprestano se povlači nastojanje da se uoči nova fizionomija grada koji se nužno pomiče k uzvisini. Nova Rijeka kroz cjelokupno promišljanje Regulacijskog plana sagledavana je prvenstveno s morske strane. Razlažući, pak tematiku panoramskih ulica Ing. Grassi je osjetio da u njima treba tražiti turističku atrakciju zbog ambijenta koji bi mogle stvoriti buduće atraktivne vile u sklopu bujnog zelenila te zbog jedinstvenog pogleda koji se pruža s takve pozicije na grad i more. Ing. Paolo Grassi doista je na pravim mjetima tražio kvalitetu i atrakciju, što se još do danas nije uspjelo valorizirati.

Kada govorimo o vanjskom izgledu izoliranih kuća i vila, u općem se dojmu nameće nekoliko osnovnih značajki. To su objekti složenih volumena sa širokim prozorskim otvorima, kombiniranih krovnih visina s čestom upotrebom odmaknute nadstrešnice poduprte konzolicama. Pročelna je dekoracija bogata s naglašenim razdijelnim vijencima i prozorskim okvirima ili nadstrešnicama. Već je na prvi pogled jasno da se radi o pojavi definiranih i tipiziranih objekata, prenesenih iz srednjoeuropske, najčešće gradske sredine u mediteransku, graditeljsku tradiciju.¹⁰ Osim mode za ovakav se oblik izgradnje opravdanje može naći u tome što su pojedini vlasnici reprezentativnih vila, koji su dolazili iz kontinentalnog dijela Austro-Ugarske Monarhije, samo povremeno koristili ova zdanja, a njihova stambena kultura nije imala potrebe ni osjetljivosti za ambijentalno prilagođivanje u narudžbama projekata.

Iz dokumenata i arhitektonskih planova vidljivo je da oni izolirani objekti manjih dimenzija koji su namijenjeni stalnom boravku i ne nose naziv vila, već naziv obiteljskih kuća za stanovanje. Podižu ih obično domaći stanovnici, posebno na Kozali, naručujući kao i stranci projekte kod uglednih riječkih inženjera. Osim izgradnje sasvim novih kuća u riječkim podopćinama učestala je nadogradnja postojećih tradicionalnih primorskih kuća, otvaranje balkona, postavljanje modernog dekorativnog sklopa na pročelja, što je svakako trebalo posvjedočiti o promijenjenom gospodarskom statusu stanovništva. Nadogradnje i adaptacije najučestalije su u ranijem razdoblju od 1900. do 1903. godine i to naročito, osim Kozale, na Belvederu i Plasama.¹¹

Općenito nastojanje općinskih građevinskih autoriteta išlo je za time da se promovira što je moguće više podizanje izoliranih kuća u skromnijem tipu. U skladu s ovim općim stavom ublažava se Građevinski pravilnik¹² koji širinu parka ispred individualnih objekata suzuje s osam na pet metara.¹³ Jasno je da je ovakvo nastojanje prvenstveno bilo potaknuto terenskim nepogodnostima.

Međutim, ono što nas zanima jesu upravo vile reprezentativnog karaktera. Ovaj je tip graditeljstva poprimio vrijednost pravog statusnog simbola građanskog blagostanja obilježavajući kako već postojeće ili novoformirane zelene površine i ulice, tako i, kao što je već navedeno, mjesta za odmor.

Literatura koja tretira tipologiju izoliranih kuća i vila posebno ističe slobodu koja stoji na raspolaganju projektantu u isticanju individualnog karaktera građevine. Često je to doista točno, pogotovo u kapitalnim primjerima kada ta sloboda upravo preovladava. U riječkim primjerima vila valja dobro razlučiti slobodu koja proizlazi iz neovisnosti o kriteriju maksimalnog

⁹ Isto, 41.

¹⁰ M. Peršić, Turistička arhitektura Lovrana na kraju 19. i na početku 20. stoljeća, Zbornik čakavskog sabora, Opatija 1987, 205.

¹¹ HAR, JU 51, kut. 141, 142, 143, 145, 146.

¹² Regolamento edilizio della libera città di Fiume e del suo distretto, Tipogr. Battara, Fiume 1910.

¹³ P. Grassi, nav. djelo, 39.

iskorištenja parcele vezanog za izgradnju najamnih kuća. U Regulacijskom se planu također ističe da se izoliranim kućama dozvoljava veća sloboda u izvedbi, jer linija izgradnje ne indicira pravilno smjer fasade objekata, nego samo granicu do koje se može gumuti konstukcija. Ona se orijentira uobičajeno prema suncu i moru.¹⁴ Iz ovog, dakle, proizlazi sloboda u artikulaciji unutrašnjeg prostora, pojava asimetričnog tlocrta, prirodno okretanje građevine prema stranama svijeta, slobodan razmještaj otvora, koji nije unaprijed zadan kompozicijom pročelja, nego logično proizlazi iz prostornog rasporeda i funkcije prostorija.¹⁵ U razmjerima europske arhitekture prihvaćena logika organskog razvitka od unutra prema van, uočljiva je i u primjerima riječkog graditeljstva, gdje se funkcionalno oblikovanje unutrašnjeg prostora ne može poreći. S druge strane analiza nekih značajnijih primjera najbolje će pokazati u kojoj se mjeri individualizam manifestira u rješavanju pročelja.

Poduzeće Corossacz doista je inauguriralo izgradnju vila na području iza Guvernerove palače, točnije u Via della Salute¹⁶ (Danas Ul. M. Gorkog) tijekom 1902. godine. Narudžba projekta kod ing. Emilija Ambrosinija¹⁷ značila je afirmaciju autoru koji je do tada u rješenjima nekih najamnih objekata još uvijek graničio s historizmom. U primjeru vile Corossacz očito neograničavajuća narudžba, već i s obzirom na samu tipologiju, potvrdila ga je kao stručnjaka otvorenog u prihvaćanju novog. Ing. Ambrosini u ovom projektu već iskazuje bitnu značajku skladnog proporcioniranja detalja s cjelinom, koja će produhoviti na specifičan način sve njegove buduće projekte i učiniti ih prepoznatljivima. Vila Corossacz primjer je tada opće prihvaćene tendencije prema slikovitosti i lakoći u rješavanju ove tipologije. Slikovitost koja u svom izvornom obliku (engleske farmerske kuće "cottage" i njihova obnova i reinterpretacija kroz pokret "Domestic Revival") proizlazi iz slobodne i funkcionalne artikulacije unutrašnjeg prostora, sada postaje bitan pomodni element u projektiranju.

Bilo bi nepravедno, međutim, utjecaje spomenute projektantske koncepcije očitavati samo u odjecima autoritarnog engleskog pokreta. Ing. Emilio Ambrosini imao je prilike napajati se na geografski bližim izvorima. Okolna turistička mjesta, a posebno Opatija, obilovala je vilama složenih volumena i tlocrta, razvedenih krovnih visina s tornjićima i kupolama te obiljem fasadne dekoracije u duhu do tada vladajućeg historizma. Slikovitost koja je, znači, u suvremenu obliku bila oblik pomodnog romantizma, u Ambrosinijevu je projektu, zapravo, nastavak uvezene tradicije.

Ing. Emilio Ambrosini zamislio je vilu Corossacz kao jednokatni objekt sa suteranom.¹⁸ Četiri vrijednosno izjednačene fasade potpuno su različite. Južnim pročeljem s pet prozorskih osi dominira središnji rizalit s terasom i pristupnim stepenicama. Ovaj je ulazni ansambl potcrtan ogradom od kovanog željeza s ritmiziranim motivom kružnica i traka, što će se interpretativno ponavljati na nekoliko detalja pročelne plastike. Čitav korpus objekta glatko obrađene fasade leži na paralelnim pločama uobičajenom razizemlju. Prozori su dvokrilni s naglašenim okvirima, na kojima su geometrizirano pojednostavljeni neostilski elementi. Na istočnom pročelju s tri prozorske osi vidljiva je različita nivelacija dvaju tlocrtno

¹⁴ Isto, 38.

¹⁵ Ž. Domijan, Hugo Ehrlich, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, knjiga XXVI, Zagreb 1979, 80.

¹⁶ Svoje slikovito ime ulica nosi stoga što se smjestila na klimatski pogodnom području grada.

¹⁷ Emilio Amrosini rođen je u Trstu 1850. godine. Diplomirao je 20. VII. 1876. god., Visoku tehničku školu u Grazu (HAR, JU 2, N. 715/MC, 1896). Umro je u Beču 1912. godine, a sahranjen je na Treadskom groblju na Sušaku (R. Matejčić, Kako čitati grad, Rijeka 1989, 297).

¹⁸ HAR JU 51, kut. 144, br. 62.

smaknuta korpusa objekta. Na zapadnom pročelju projektant predviđa figurativnu dekorativnu plastiku između dvije prozorske osi sa simboličnim motivom (PAX) u obliku ženske figure, stiliziranog stabla i korijenja u obliku vitica. Na sjevernoj fasadi dominira stubišni tornjić, bitan element u primjerima ladanjske arhitekture, koji doprinosi njenoj slikovitosti, za razliku od najamne arhitekture, gdje je stepenišni toranj redovito dio nevalorizirane dvorišne fasade. Ono što djelomično ritmizira i vertikalizira sva četiri pročelna tkiva jest tipična onodobna arhitektonska plastika u obliku kružnica i paralelnih vrpca, koja se ispod široke krovne strehe spušta do gornjeg ruba prozorskih okvira prizemnog pojasa.

Vila Corossacz nije dugo bila osamljeni objekt u već imenovanu dijelu grada. Ona nije samo inaugurirala izgradnju izoliranih kuća, već općenito podizanje stambenonajamnih kuća u Via della Salute. Moramo se prisjetiti da tada još nisu postojale kuće Riječke zadruge kasnije podignute u blizini, niti kuća Giordani, objekt N. Sricce, kuća Fiorito, koje su proslijedile tijekom formiranja južne ulične strane. Via della Salute s vremenom se regulira i produžuje, a obližnja paralelna Via Belvedere inf. (danas Ul. S. Kovačevića) oko 1901. godine već je regulirana. Uskoro će ovdje izrasti čitavi nizovi stambenih objekata, a upravo Via della Salute (danas Ul. M. Gorkog) mogla bi poslužiti kao školski primjer na temu "Stambena arhitektura u Rijeci s početka 20. stoljeća".

Sljedeće 1903. godine na građevinskoj čestici do netom podignute vile Corossacz, na istoj uličnoj strani, gosp. Davide Klein podiže vilu prema projektu edila Francesca Mattiassija.¹⁹ Mattiassijevo je rješenje koncepcijski dosljedan nastavak Ambrosinijeva osmišljenja susjednog zdanja. Ponovit ćemo da se to, prije svega, tiče asimetričnog tlocrta, razvedenih volumena sa zasebnim krovnim kapama te neizbježnog tornjića. Ono čime je ovakvu osnovnu koncepciju Mattiassi svjesno ili nesvjesno nastojao prikriti, a ujedno i parirati Ambrosinijevu projektu, bio je vrlo složen plasticitet pročelja postignut uklapanjem brojnih balkona i lođa, variranjem oblika prozorskih otvora i, tek na kraju, doziranom pročelnom plastikom.²⁰ Premda su Mattiassijeve fasade primjeri obilja svih mogućih arhitektonskih elemenata, nisu uspjeli proturječiti monumentalnosti Ambrosinijeva rješenja. Ako još napomenemo da u definiciji pročelja u to vrijeme u Rijeci kvalitetan materijal izostaje, da kamen i mramor zamjenjuju žbuka i željezo, dojam je potpun. Danas to možemo samo pretpostavljati budući da vila Klein više ne postoji.

Francesco Mattiassi je vilu gosp. Davida Kleina projektirao kao dvokatni objekt s prizemljem i suterenom. Glavni ulaz namijenjen vlasniku uobičajeno je u sklopu južnog pročelja. U centralnom je dijelu suterena uklopljen prostrani atrij s reprezentativnim stepeništem koje se u luku penje k prizemlju. Suteran je standardno predviđen za smještaj posluge, zatim su tu spremišta, praonica, podrum i velika kuhinja. Dva stana na prvom i drugom katu vjerojatno su služila za iznajmljivanje. Pristupalo im se sjevernim stubišnim tornjićem. Kuhinja, soba za poslugu i spremište zauzimali su, shematski, sjeverozapadni dio najamnog stana, a imale su izlaz na odvojeni balkon. Ostale prostorije slijede tlocrtnu dispoziciju "piana nobile".

¹⁹ Francesco Mattiassi stekao je diplomu građevinskog majstora 1886. godine u Zagrebu. Posjeduje i potvrdu arhitekta Gugli. Freundla iz Budimpešte s datomom od 21.X.1896. da je izvršio poslove projektiranja palače Adria u Rijeci. Godine 1900. navodi se kao arhitekt poduzetnik s adresom u Via Germania br. 39, kuća Whitehead (Guida generale di Fiume 1900, 112). Imao je biro dugo godina u centru Rijeka, a nakon 1918. preselio se na Sušak i kao ovlašten graditelj Franjo Matiasić nastavio plodnu djelatnost u razdoblju između dva rata (R. Matejčić, Kako čitati grad, Rijeka 1989, 244).

²⁰ HAR, JU 51, kut. 145, br. 23.

Južna fasada broji četiri vertikalne osi. Profiliranim vijencima potcrtani su horizontalni pojasevi suterena i prizemlja, dok osnovni dojam daju bočni plitki istaci na koje se otvaraju prozorski otvori južno orijentiranih prostorija. Istaci završavaju zasebnim krovnim kapama na četiri vode. Središnje postavljene glavni ulaz posebno je naglašen kružnom zastakljenom plohom čiji se plošni široki okvir dotiče drugog razdjelnog vijenca iznad prizemnog pojasa. Jasno je da se radi o manifestaciji belgijskog odjeka posredovanog preko Beča pristiglim publikacijama. Vertikalna prozorska os koja prati istočni rub južne fasade oblikovana je trostranim lodama na prizemlju i prvom katu, dok se na drugom katu niz rastvara u balkon. Sobe se na centralnom dijelu zapadnog pročelja otvaraju, pak, peterostranim lodama. Kružni i polukružni okviri ponavljaju se, također, na stubišnom tornjiću oko prozorskih otvora ispod zasebne krovne kape, te na bočnom otvoru lođa na zapadnom pročelju u razini prizemlja. Valja još istaknuti općenito primijenjenu krivocrtnost u definiranju različitih otvora i balkonskih ograda koje stoje u nespretnom srazu s oštrom pravocrtnošću natprozornika i naglašenim vertikalama snažnih stupova u konstruktivnom sklopu pročelja.

Ing. Giovanni Rubinich²¹ značajniji projekt u okviru tipologije vila ostvaruje 1907. godine, na račun gosp. Ignazia Madsnera i gđe. Catterine Rostenhall, koji će svoj objekt podići također u Via della Salute.²² Ovo je Rubinichevo rješenje snažan odjek zakašnjelog romantizma. Vjerojatno da je u tome bilo i udjela samog naručioca. Kao peštanski đak, ing. Rubinich direktno se inspirirao primjerima stambene arhitekture ugarske prijestolnice. To potvrđuju kuća Braun-Biró, tada u Via Stefano Türri br. 1 (danas Sarajevska ul.), te vila Madsner-Rostenhall kao interpretacija Ribarske kule s Budima.

U letimičnom pogledu nacrtu vile Madsner-Rostenhall nameće se zaključak da mu je osnovna ideja težila monumentalnosti. Vila u nacrtu svakako asocira na manju srednjovjekovnu utvrdu, naročito zbog cjelokupne fasadne oplate u obliku nepravilnih "kamenih" ploča. Tu su zatim potcrtani moćni polukružni nadvratnici i natprozornici, niski snažni stupovi i sl. Međutim, kada je sagledamo kao realizirani objekt, dojam o monumentalnosti se gubi, jer je na pročeljima primijenjena imitacija kamene oplate, a ne prirodni materijal. Sve ove navedene značajke samo su logičan odraz vremena i one ne umanjuju vrijednost Rubinicheova djela. Prije svega se udobnost stanovanja morala očitovati iz slobodnog tlocrtnog toka i definiranja stambenog prostora otvaranjem širokih terasa i zastakljenih lođa, a također i širinom prozorskih otvora prema južnoj, dvorišnoj fasadi. Kod ovog primjera treba istaći uklopljenost objekta u bujno zelenilo, čija je oskudica tada karakteristična na sveukupnom gradskom teritoriju. Na taj se način i ublažio neambijentalni arhitektonski izraz ovog ostvarenja.

Jedna od prepoznatljivosti arhitekture s početka stoljeća jest "kolorizam" pročelja kao rezultat primjene prirodnih materijala. U tom se smislu ističe rješavanje vlastite vile ing. Venceslaa Celligoja,²³ čiji je projekt datiran s 1904. godinom,²⁴ a izgrađen je u Via Belvedere sup. (danas Ul. S. Markovića). U sagledavanju cjelokupnog ing. Celligojeva graditeljskog opusa primjetljivo je da je njegov omiljeni materijal u definiranju fasadnog platna crvena

²¹ Giovanni Rubinich stekao je diplomu inženjera 14.XI.1900. na Politehničkom fakultetu u Budimpešti. U Rijeci djeluje kao građevinski poduzetnik, a radi u Tehničkom uredu. Stanuje u via Belvedere sup. u vlastitoj kući (HAR, JU 2, 715/MC, 1896; Guida generale di Fiume, Fiume 1900, 112).

²² HAR, JU 51, kut. 151, br. 2.

²³ Venceslao Celligoj rođen je u Dobroti u Kotoru 1851. a umro je u Rijeci 1918. godine. Završio je za tehničara te radio u Splitu. Tehnički studij završio je zatim u Grazu 1873. Dozvolu autoriziranog civilnog inženjera dobio je u Trstu 1879. a od mađarskog Ministarstva unutrašnjih poslova 1887. Vlastito poduzeće osnovao je 1891. U riječkom vodiču iz 1900. navodi se kao građ. poduzetnik s adresom u tadašnjoj Via Belvedere sup. u vlastitoj kući (HAR, JU 2, 715, 1896; Guida gen. di Fiume 1900, 112).

²⁴ HAR, JU 51, kut. 147, br. 6.

pročelna opeka, primijenio ju je, dakle, i na vlastitoj villi. Da bi se iznivelirala toplina kolorita čitavog pročelja, na dijelovima koji nisu obloženi crvenom opekornom (prizemlje, pojasevi oko prozora te ispod široke krovne strehe), primjenjuje žućkasto toniranu podlogu. Ovo napominjemo stoga što se radi o shemi uočljivoj npr. i u Pergolijevu rješenju administrativne zgrade nove riječke Gradske klonice iz 1905. godine.

Glavno pročelje svoje dvokatne vile ing. Celligoi je olakšao centralno postavljenim balkonom na prvom katu, čija inventivno osmišljena ograda djeluje izuzetno prozračno asociirajući na paukovu mrežu. Osim toga, dojmom lakoće doprinosi široko zastakljena ploha oblikovana od vrata i bočnih prozora, koja zauzima gotovo cjelokupnu širinu spomenutog balkona. Ing. Celligoi nije se odrekao niti karakteristične nadstrešnice, čiju zasebnu konstrukciju iznad balkonskog sklopa nose poput ruku istaknute konzole.

Osnovna ideja prozračnosti i lakoće očito ga je vodila i u projektu za podizanje prvog i drugog kata na kući gosp. A. Kramera, koja se tijekom 1908. godine renovira na Belvederu.²⁵ Osim široko zastakljenih polja kroz centralnu os objekta te uklapanja nadstrešnice od kovanog željeza, ing. Celligoi primjenjuje, njemu inače nesvojstvenu, ornamentaciju.

U ova dva projekta ing. Venceslao Celligoi pokušaji u rastvaranju fizionomije objekta otvaranjem prostranijih staklenih ploha, unašanjem krivocrtnosti u oblikovanju prozorskih okvira, primjenom ornamentacije, a da ne govorimo o korpusnoj razvedenosti građevine i krovnih visina, do kraja su razrađeni u primjeru vile Machay.²⁶

Projekt za vilu koja će se izgraditi na zemljištu Rastočine- Kozala, ing. Machay naručuje kod ing. Celligoia 1908. godine. Prema nacrtu pročelja iz te godine izgleda da se radi o jednokatnom objektu s prizemljem i suterenom, međutim, iz presjeka datiranog 1909. godinom očito je da se predviđa još jedan kat. Prema tlocrtu pridodanog kata vidljivo je da se slijedi dispozicija unutrašnjih prostorija donjih etaža pa, prema tome, ne dolazi ni do promjene pročelnih kompozicija. Suteran je uobičajeno iskorišten za spremišta i praonice. U stanovima su sobe, od kojih se središnja s terasom orijentira na južnu fasadu, stepenišni istak zauzima dio istočnog pročelja, a na sjever se standardno okreću kuhinja i ostale pomoćne prostorije. Valja se zadržati na južnom pročelju, koje broji tri vertikalne osi. Budući da se ing. Celligoi definitivno opredjeljuje za perforaciju zidnog platna, široke staklene površine istovjetne oblikom (trokrilni prozor s blagim nadlučenjem), koje se ritmički ponavljaju, ostavljaju dojam uspješnog proporcioniranja punog i praznog. Na središnjem dijelu južne fasade istaknut je vertikalni niz trostranih zatvorenih terasa krivocrtnih obrisa otvora (u prizemlju oval, na prvom katu položeni luk). U repertoaru arhitektonske plastike ing. Celligoi opredjeljuje se za plošni florealni motiv, koji u obliku prelomljenog friza niže u praznim prostorima između prozorskih otvora. Ovoj dominantnoj dekoraciji pridružuje se valovita horizontalna linija, motiv kvadratića te cjelokupna vrpčasta izbrazdanost zidnog platna. Kod ovog Celligojeva rješenja stvara se dojam dozirane krivocrtnosti kao posljedica interakcije navedenih elemenata. U svakom slučaju, radi se o jednom promišljenom projektu koji se može svrstati u originalno arhitektonsko ostvarenje tzv. "lake secesije" (N. Šumi). Napominjemo da je opisani Celligojev projekt ostao neostvaren. Kako je 1909. godine došlo do navodne korekcije u broju etaža, ing. Machay mijenja narudžbu za rješenje pročelja kod ing. Giuseppea Farcasa.²⁷ U skladu sa zahtjevima vremena nastaje

²⁵ Isto, kut. 154, br. 142.

²⁶ Isto, kut. 154, br. 143.

²⁷ Giuseppe Farcas diplomirao je na Politehničkom fakultetu u Budimpešti 1895. U Rijeci se kao inženjer spominje već 1900. s adresom u Via Molino br. 2. Zaposlen je u gradskom Građevinskom uredu, radi na velikom

protofunkcionalno rješenje. Racionalizacija arhitektonskog govora manifestira se u osmišljenju fasade svrhovitim elementima koji se maksimalno pojednostavljaju i geometriziraju. Prozori postaju dvokrilni postavljeni u ravnini zida s vrlo stiliziranim plošnim natprozorcima. Zatvorene se terase otvaraju u prozračne balkone, a njihove jednostavno oblikovane ograde nadovezuju se na pravocrtnost kasetiranih prozorskih rešetki.²⁸

Od projekata ing. Farcasa napominjemo i rješenje vile podignute na račun cap. Giulia Martineka 1913. godine na terenima riječkog Poduzeća za izgradnju kuća (Impresa Fiumana per la costruzione di casa "Società in azioni") u Ulici Valscurigne (danas Ul. Đ. Strugara), gdje se paralelno podiže i radničko naselje od stotinu kuća u nizu.

U primjeru vile Martinek ing. Farcas se s uvedenog funkcionalizma iz 1910. godine vraća slikovitosti.²⁹ Koristi, naravno, sve suvremeno oblikovane arhitektonske elemente u sklopu provjerene tlocrtne koncepcije, sa, svakom projektantu, svojstvenim odstupanjem u tipologiji vila. Neizbježni stubišni tornjić s kupolom ing. Farcas neuobičajeno uklapa u južno glavno pročelje. Osim strukturacije površine, što je čitljivo iz nacrti glavnog pročelja, na realiziranu projektu, koji se ne drži u potpunosti Farcasove zamisli, dominantan je klišeiziran florealni friz.

Ono što još nije istaknuto kao zajednička odlika riječkih vila, a što je evidentno, jest njihova gotovo redovita dvoetažnost. Brojčano su, dakle, mogla biti zastupljena i do tri stana uključujući prizemlje. Rentabilno sagledavanje ove reprezentativne tipologije od strane njenih vlasnika provodi ih na granični tip najamnog objekta.

Analizom jednog dijela stambene arhitekture Rijeke s početka 20. stoljeća, tipologije reprezentativnih vila, može se zaključiti da privatna inicijativa u narudžbi projekata angažira većinom domaće autore školovane u glavnim centrima Austro-Ugarske Monarhije. Međutim, to ni u kojem slučaju riječkoj arhitekturi ne pridaje provincijalno obilježje budući da su u graditeljsku djelatnost uključivani i europski afirmirani arhitekti i inženjeri. Također su i afirmirani i izuzetno produktivni riječki inženjeri Emilio Ambrosini, Venceslao Celligoi, Giuseppe Farcas, Francesco Mattiassi, Giovanni Rubinich dominantno pod utjecajem bečke i peštanske arhitektonske škole, ali i ondašnjeg velikog suparnika Rijeke, Trsta. Iz bogatog vokabulara prvog internacionalnog stila, nazvanog različito u različitim zemljama, a u Srednjoj Europi poznatog kao secesija, koriste prepoznatljive izraze uz poneke uspjelije pokušaje u dosezanju ambijentalnog duha u arhitekturi mediteranskog podneblja (brojni otvoreni balkoni i terase). U cjelini, na primjerima analiziranih projekata riječkih inženjera najočitiiji je ipak duhovni obol "mitteleuropske" arhitekture s početka 20. stoljeća, čiji je, de facto, sastavni dio i riječko graditeljstvo.

Ono što je danas ostalo od opisanih reprezentativnih zdanja pretežno je u derutnom stanju. Davnu zamisao ing. Paola Grassija o formiranju atraktivne gradske četvrti, koja je trebala podastrijeti onovremenim Riječanima i njihovim budućim pokoljenjima zaokruženi graditeljski fond, prosljeđujemo kroz apel za pravilnijom valorizacijom kulturne baštine grada Rijeke vezane za prva djela moderne arhitekture ostvarena na njegovu području početkom 20. stoljeća.

broju nadzora nad Izgradnjom brojnih objekata u Rijeci. Bio je i poduzetnik građevinskih radova. Kao inženjer bavio se izgradnjom mostova, cesta, a izvodi i katastarska mjerenja (HAR, JU 2, N. 715/MC, 1896).

²⁸ HAR, JU 51, kut. 155, br. 131.

²⁹ HAR, JU 51, kut. 162, br. 175c.

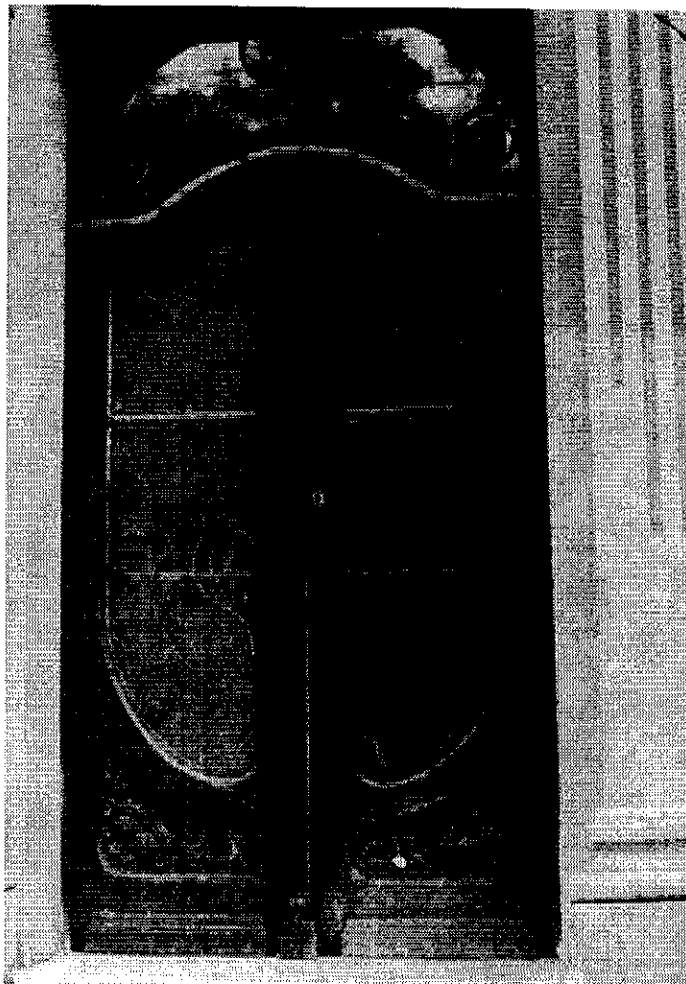
KRATICE:

HAR - Historijski arhiv Rijeka

HAR, JU 51 - fond Građevinskoog ureda grada Rijeke (?-1948) Historijskog arhiva Rijeka

HAR, JU 2 - Fond Poglavarstva grada Rijeke (Magistrato Civico) Historijskog arhiva Rijeka

kut. - kutija

Ing. Emilio Ambrosini: Vila Corossac (detalj).

Ing. Giovanni Rubinič: Villa Madsner-Rostenhall, 1907. godina.

RIASSUNTO

Julija Loci-Barković

La secessione e le ville fiumane

L'iniziativa privata che prende parte nella commissione dei progetti di una parte dell'architettura edilizia della città di Fiume agli inizi del 20. secolo, le tipologie delle ville di rappresentanza, vede ingaggiati in maggior parte gli autori nostrani. Le ville e i piccoli palazzi costruiti nelle parti alte della città (Belvedere, Škurinje, Rujevica, Kozala) vengono progettati dagli ingegneri fiumani che hanno frequentato i Politecnici dei centri principali della Monarchia austro-ungarica. Perciò i progettisti fiumani affermati e oltremodo produttivi E. Ambrosini, V. Celligoi, G. Farcas, F. Mattiassi e G. Rubinič risultano sotto l'influsso dominante delle scuole d'architettura di Vienna e Budapest. Dal ricco vocabolario della secessione, fanno uso degli elementi riconoscibili in alcuni riusciti tentativi di adattamento all'architettura mediterranea. Nel complesso, negli esempi dei progetti degli ingegneri fiumani è maggiormente evidente l'obolo spirituale dell'architettura "mitteleuropea" dell'inizio del 20. secolo, della quale l'edilizia fiumana è, di fatto, parte integrante.